

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับความเป็นมาและหลักการของพิพิธภัณฑ์สถานทั้งในระดับสากลและประเทศไทย รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 บริบทสถานะภาพความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษา

2.1.1 บริบทเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานทั้งในสากลและประเทศไทย

- 1) ความหมายของพิพิธภัณฑ์
- 2) ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถาน
- 3) บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์

2.1.2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

2.2.1 แนวคิดการออกแบบนิทรรศการ

2.2.2 แนวคิดการจัดกลุ่มห้องแสดงนิทรรศการ

2.2.3 แนวคิดปัจจัยการออกแบบป้ายข้อมูล

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4 กรอบแนวคิดการศึกษา

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1. บริบทสถานะภาพความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษา

2.1.1 บริบทเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานทั้งในสากลและประเทศไทย

1) ความหมายของพิพิธภัณฑ์

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ ICOM ได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ ว่า พิพิธภัณฑ์ หรือ Museum เป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นโดยไม่แสวงหาผลกำไร เพื่อให้บริการแก่สังคมและพัฒนาสังคม สาธารณชนสามารถเข้าใช้บริการได้อย่างอิสระ โดยพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่ รวบรวม สงวนรักษา สื่อสารเนื้อหา และจัดแสดงนิทรรศการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อในการค้นคว้า วิจัย สันทนาการ วัตถุทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติและสภาพแวดล้อม⁶

พิพิธภัณฑ์ คือ สถานที่สะสมหรือและรวบรวมวัตถุประเภทต่าง ๆ เช่น วัตถุทางธรรมชาติวิทยา วัตถุทางวิทยาศาสตร์ วัตถุทางศิลปกรรม วัตถุทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี วัตถุโบราณทางประเพณีและชีวิตความเป็นอยู่ จัดตั้งแสดงอยู่ในอาคารสำหรับให้ประชาชนเข้าชม เพื่อส่งเสริมความรู้และความสนใจตามสาขาวิชานั้น ๆ

ส่วนคำว่า “พิพิธภัณฑ์สถาน” ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพิพิธภัณฑ์สถานวิทยาหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของคำนี้ว่า สถาบันที่สร้างขึ้นเพื่อรวบรวม สงวนและจัดแสดงวัตถุ อันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อให้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าและความเพลิดเพลิน ตามคำจำกัดความนี้ได้รวมความหมายถึงหอศิลปะ อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน และสถานที่อื่นๆที่จัดแสดงสิ่งมีชีวิต⁷

นิคม มุสิกคามะ กล่าวถึง “พิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถาบันถาวรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อ สงวนรักษา รวบรวม และจัดแสดงวัตถุที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและความเพลิดเพลิน โดยรวมถึงอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ สวนสัตว์ หอศิลป์ วนอุทยาน เป็นต้น⁸

⁶ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนคนอีสาร(กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน),2545.) หน้า 3

⁷ กรมศิลปากร, การจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ(กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,2547.) หน้า 20-22

⁸ นิคม มุสิกคามะ, คู่มือปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ(กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,2536.) หน้า 13

2) ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นในระยะแรกนั้น เป็นการรวบรวม จัดแสดงวัตถุทุกแขนงที่น่าสนใจโดยไม่แยกแยะประเภท ต่อมาเมื่อวิทยาการด้านต่างๆมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการรวบรวมวัตถุต่างๆหลากหลายประเภทยิ่งขึ้น พิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นในระยะหลังจึงมีแนวทางการบริหารจัดการและรวบรวมวัตถุจัดแสดงเฉพาะประเภทมากยิ่งขึ้น ทำให้การแบ่งประเภทพิพิธภัณฑ์สถานตามแขนงมีความเด่นชัดเด่นชัด

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศ(ICOM – International Council of Museums) ได้จำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานออกเป็น 9 สาขาวิชา ดังนี้⁹

พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่เกี่ยวข้องรวบรวมและจัดแสดงผลงานจิตรกรรม ประติมากรรม ประวัติศาสตร์และพัฒนาการด้านศิลปะ

พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย เป็นพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ที่นำเสนอผลงานศิลปะร่วมสมัย ซึ่งแสดงถึงความเคลื่อนไหวทางศิลปะและความเจริญทางด้านศิลปกรรมร่วมสมัย ครอบคลุมงานวิชาการแขนงต่างๆ

พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยาพัฒนามาจากการรวบรวมวัตถุประเภทต่างๆ อาทิ ธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ มานุษยวิทยา มุ่งหมายจัดแสดงเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีชาติพันธุ์วิทยา พิพิธภัณฑ์สถานในแขนงนี้ยังรวมถึงสวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน สวนสัตว์น้ำ

พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่จะจัดแสดงถึงวิวัฒนาการความก้าวหน้าของสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นและประดิษฐ์ขึ้นทั้งประเภทยานพาหนะ เครื่องจักรกล ระบบโทรคมนาคม

พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา พิพิธภัณฑ์สถานดังกล่าวนี้มีขอบเขตงานกว้างขวาง ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์เข้าใจในวัฒนธรรมซึ่งกันละกัน อิทธิพลมีผลนำไปสู่ความเข้าใจที่ดีของสังคมมนุษย์โดยทั่วไป พิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้มักจะแสดงวัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ รูปเคารพทางศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมอื่น ๆ ของแต่ละแห่ง วัฒนธรรมของเผ่าต่าง ๆ ที่มีการแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้อย่างกว้างขวางเพียงไร ขึ้นอยู่กับความสนใจและความรู้ของเจ้าหน้าที่

⁹ กรมศิลปากร, การจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,2547.) หน้า 24-25

พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี แสดงเรื่องราวตามความเป็นมาของ มนุษย์ในอดีตนี้ ถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่สร้างความเข้าใจระหว่างทางสังคมมนุษย์ ที่ สำคัญยิ่ง

พิพิธภัณฑ์สถานประจำภูมิภาค พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้รวบรวมและจัดแสดงวัตถุ และเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ชีวิต ความเป็นอยู่ของสังคม ท้องถิ่น หรือภูมิภาคที่พิพิธภัณฑ์สถานนั้นตั้งอยู่

พิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะเรื่อง พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้ รวบรวมและจัดแสดงวัตถุที่ เกี่ยวกับเรื่องราวทางการศึกษาสาขาต่างๆ เช่น ศิลปะ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชาติพันธุ์ วิทยา การศึกษาด้านต่างๆ ทางสังคมธรรมชาติวิทยา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เป็นต้น

พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่ตั้งขึ้น ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ต่อการศึกษาในวิชาการ แขนงต่างๆ สำหรับผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถาน มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์สถานภาควิชาต่างๆ ในมหาวิทยาลัย ฯลฯ

ถึงอย่างไรก็ตามเพื่อความกระจ่างชัดทางด้านสถานภาพของการเป็นพิพิธภัณฑ์ นั้น ทางสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ได้ให้เงื่อนไขและจำแนกคุณสมบัติของ พิพิธภัณฑ์ไว้อีก 9 ข้อ ได้แก่¹⁰

ข้อ 1 แหล่งอนุสรณ์สถานทางธรรมชาติ โบราณคดี และชาติพันธุ์ เผยแพร่ความรู้ เกี่ยวกับวัตถุอันเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์สิ่งแวดล้อมของมนุษย์

ข้อ 2 สถาบันรวบรวมและจัดแสดงตัวอย่างของสิ่งมีชีวิต ทั้งพืชและสัตว์

ข้อ 3 หอศิลป์ที่จัดแสดงงานโดยไม่แสวงกำไร

ข้อ 4 ศูนย์วิทยาศาสตร์และห้องฟ้าจำลอง

ข้อ 5 สถานที่ธรรมชาติซึ่งเป็นที่สงวน

ข้อ 6 องค์กรพิพิธภัณฑ์ทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับภูมิภาค หรือระดับ ท้องถิ่น ที่มีส่วนในการรับผิดชอบพิพิธภัณฑ์หรือมีคุณสมบัติตามข้อกำหนด

ข้อ 7 ศูนย์วัฒนธรรม และนิทรรศการอื่นๆ ที่ดำเนินงานด้านอนุรักษ์ และบริหารจัดการ ทรัพยากรอันเป็นมรดกที่จับต้องได้และมรดกที่จับต้องไม่ได้

ข้อ 8 สถาบัน หรือองค์กร ซึ่งไม่แสวงหาผลกำไร ที่ทำงานด้านอนุรักษ์ การวิจัย การศึกษา และกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์

¹⁰ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน), สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนคนอีสาน (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน),2545.) หน้า 5-6

ข้อ 9 สถาบันใดๆ อย่างเช่น สภาการบริหาร ซึ่งหลังจากได้รับคำวินิจฉัยจาก คณะกรรมการ ได้รับพิจารณาว่ามีคุณสมบัติบางส่วน หรือทั้งหมดของการเป็น พิพิธภัณฑ์ หรือสนับสนุนพิพิธภัณฑ์และบุคลากรที่ทำงานด้านพิพิธภัณฑ์เป็นอาชีพ เป็นต้น

ดังนั้นจากการศึกษาข้างต้นเมื่อพิจารณาถึงคุณสมบัติและลักษณะต่างๆ ของ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ ด้วยการจำแนกของประเภทพิพิธภัณฑ์ที่สภาการ พิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ หรือ ICOM ได้มีมาตรฐานไว้ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่จัดอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี แสดงเรื่องราวตาม ความเป็นมาของมนุษย์ในอดีตนี้ของภาคเหนือตอนบนในประเทศไทย

3) บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์

กรมศิลปากร กล่าวถึงหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานว่า โดยทั่วไปเป็นสถานที่ รวบรวม จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุซึ่งเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา เพื่อ การศึกษาเพิ่มพูนความรู้ การค้นคว้า ศึกษาวิจัยทางศิลปวิทยาการแขนงต่างๆ รวมทั้ง เพื่อความเพลิดเพลินของประชาชนผู้เข้าใช้บริการ ในการดำเนินการในกิจกรรมของ พิพิธภัณฑ์สถานจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเอื้อประโยชน์สูงสุด ต่อสาธารณชนได้ นั้น พิพิธภัณฑ์สถานจะต้องมีการกำหนดหน้าที่ อันเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับ พิพิธภัณฑ์สถาน¹¹

Douglas A, Allan ได้เขียนบรรยายเรื่อง The museum and its Functions ไว้ใน บทความหนึ่งในหนังสือ The Organization of Museum : Practical Advice ซึ่งองค์กรยูเนสโก ได้ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2503 โดยมีการจำแนกหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ไว้ดังนี้¹²

การรวบรวมวัตถุ(Collection) หน้าที่ประการแรกของพิพิธภัณฑ์สถานจะต้องรวบรวม วัตถุ การรวบรวมสะสมสิ่งของนั้นมีการพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ เมื่อมีอารยะธรรมสูงขึ้น ก็รู้จักสะสมสมบัติทรัพย์สิน เพื่อแสดงความมั่งคั่งและฐานะในสังคม พิพิธภัณฑ์ทาง ธรรมชาติวิทยามีการเก็บรวบรวมวัตถุจัดแสดง ที่มีความน่าสนใจ ที่เกี่ยวกับทาง ธรรมชาติ พฤกษศาสตร์ และชีววิทยา การดำรงชีวิตของมนุษย์ภายใต้ธรรมชาติ

¹¹ กรมศิลปากร, การจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,2547.) หน้า 25-27

¹² อ้างถึงใน จิรา จงกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (กรุงเทพฯ :อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด,2530.) หน้า 21

การจำแนกประเภทของวัตถุ (Identifying) การจำแนกประเภทวัตถุให้ถูกต้อง และแน่นอน ตัวอย่างของแต่ละชิ้นที่ได้รับนั้นต้องบันทึกลงในป้ายและเลขที่ในบัตรจำนวนวัตถุ และลงเลขที่เดียวกันนั้นลงบนตัวอย่างวัตถุ ลงถึงสถานที่เวลา และแหล่งได้มาอย่างไร ลักษณะของเนื้อวัตถุหรือแบบลวดลายของวัตถุจะเป็นเครื่องบอก อายุ สมัย และสถานที่ผลิตแล้วก็จะมีการดำเนินการวัดมาตรฐานของงานที่อ้างอิง โดยการเปรียบเทียบกับตัวอย่างอื่นๆ ด้วยรูปภาพ รูปวาด และเขียนไว้เป็นประวัติของแต่ละชิ้น

การทำบันทึกหลักฐาน (Recording) ต้องนำวัตถุมาจดทะเบียนการเก็บรักษาเพื่อเป็นหลักฐานมิให้เกิดการสูญหาย เพื่อเป็นหลักฐานทางวิชาการที่จะแสดงสิ่งที่รวบรวมทั้งหมดตามลำดับวัน เดือน ปี หรือบันทึกลงในสมุดเป็นชุดๆ การเก็บรวบรวมและบันทึกเรื่องราวต่างๆ นี้เป็นงานสำคัญ และเป็นหน้าที่กณการักษ์ของพิพิธภัณฑสถาน

การสงวนและรักษา (Preservation) การสงวนรักษาเป็นงานพื้นฐานของกิจการพิพิธภัณฑสถาน ที่ถือ เป็นหน้าที่สำคัญ ที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องสงวนรักษาวัตถุที่รวบรวมไว้คงทนถาวรมิให้เสื่อมสภาพ

รักษาความปลอดภัย (Safety) หน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานต้องปกป้องคุ้มครองวัตถุที่รวบรวมไว้ให้ปลอดภัย ได้แก่การสงวนรักษาให้ปลอดภัยจากการเสื่อมชำรุดตามสภาพกาลเวลา และคุ้มครองความปลอดภัยจากโจรภัยและอัคคีภัย พิพิธภัณฑสถานทุกแห่งจะต้องมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายรักษาความปลอดภัยเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง และมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่ทันสมัย (security system)

การจัดแสดงนิทรรศการ (Exhibition) งานหน้าที่ข้างต้น 5 ประการนั้น เป็นงานหลังฉาก (behind the scenes) ของพิพิธภัณฑสถาน งานจัดแสดงเป็นงานหน้าที่ซึ่งแสดงหน้าฉาก เนื่องจากประชาชนมาใช้บริการพิพิธภัณฑสถานก็เพื่อชมการจัดแสดง ซึ่งหน้าที่ต้องสามารถให้ความรู้และดึงดูดความสนใจของประชาชน เพราะฉะนั้นพิพิธภัณฑสถานในปัจจุบันจึงหันมาสนใจปรับปรุงงานหน้าฉากกันอย่างกว้างขวาง ที่สำคัญก็คือ การจัดแสดงนิทรรศการถาวรนั้น ไม่ถาวรตลอดไป แต่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงอยู่เสมอ ไม่ให้ผู้เข้าชมเบื่อหน่าย และนอกจากการจัดแสดงนิทรรศการถาวรแล้วพิพิธภัณฑสถานจะต้องมีการจัดแสดงพิเศษหรือจัดแสดงชั่วคราว หรือมีห้องซึ่งจัดแสดงเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพื่อเรียกร้องให้ประชาชนเข้าชมใช้บริการของ พิพิธภัณฑสถานอยู่ตลอดเวลา

การให้การศึกษา (Museum education) พิพิธภัณฑสถานมีบทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่คนทุกประเภท ปัจจุบันการจัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถานนั้นจะต้อง

ให้ความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้เข้าชม ดังนั้นพิพิธภัณฑ์จึงต้องมีกิจกรรมและบริการด้านการศึกษามีเจ้าหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบกิจกรรมต่างๆเหล่านั้นแก่ผู้เข้าชม รวมถึงผู้พิการด้วย จึงกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์ได้พัฒนามาถึงขั้นเป็นศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต

ส่งเสริมทางสังคม (Social Function) พิพิธภัณฑ์สถานนั้น มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับงานในหน้าที่การศึกษา เมื่อกล่าวว่าพิพิธภัณฑ์สถานมีหน้าที่ส่งเสริมสังคมหมายความว่า พิพิธภัณฑ์สถานจะต้องเป็นสถาบันที่เปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดำเนินกิจการตามความเหมาะสมของสังคม พิพิธภัณฑ์สถานมากแห่งได้พัฒนาบริการแก่ประชาชน ซึ่งมีผลให้พิพิธภัณฑ์สถานได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมชน (Community center)

อีกทั้ง จิตร ไรซ์ ได้กล่าวถึง พิพิธภัณฑ์มีหน้าที่ทาง การศึกษา สังคม และทางวัฒนธรรม เพราะฉะนั้นการมีอยู่ของพิพิธภัณฑ์สามารถสะท้อนให้เห็นถึงฐานะและความสนใจของสังคมนั้นๆ รวมถึงเป็นการสะท้อนถึงความสนใจของผู้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ว่าต้องการสื่อให้คนอื่นรับรู้ถึงฐานะทางสังคมของผู้เก็บสะสมวัตถุเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้าชม การมีพิพิธภัณฑ์นั้นอาจถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นของสังคมอย่างเป็นทางการ เมืองยุคใหม่มักจะมีพิพิธภัณฑ์ขึ้นเพื่อเก็บรักษาสงของหลายๆสิ่ง เช่น ภาพเขียน บทกวี บันทึกทางประวัติศาสตร์ ต่างๆ ในอดีตนั้นพิพิธภัณฑ์มักจะเป็นสถานที่ของผู้มีฐานะในสังคม แต่ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์นั้นกลายเป็น “สมบัติของชุมชน” และบทบาททางการศึกษา ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทางชุมชน ดังนั้น หน้าที่และบทบาทของพิพิธภัณฑ์จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การเก็บรักษาหรืออนุรักษ์อีกต่อไป แต่ในกรณีดังกล่าวพิพิธภัณฑ์ได้เป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ผู้เข้าชม ทั้งศาสตร์และศิลป์¹³

บทบาทของพิพิธภัณฑ์ต่อสังคมในมุมมองกว้าง รวมถึงผลประโยชน์ที่สามารถเกิดขึ้นต่อประชากรหรือชุมชนที่พิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ที่สำคัญ 3 บทบาท ดังนี้

บทบาททางสังคมและวัฒนธรรม เป็นที่ทราบและยอมรับกันในทางสังคมอยู่แล้วว่า พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันที่มีประโยชน์ด้านสังคมและวัฒนธรรมให้แก่ท้องถิ่นที่ตั้งอยู่นั้น อีกทั้งทำหน้าที่เก็บรักษา สงวน อนุรักษ์ มรดกทางวัตถุและวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน ให้บริการในฐานะศูนย์รวมของวัฒนธรรมละวิชาการ อีกทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์ ด้วยเหตุนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์สามารถยกระดับคุณภาพสังคมและมีบทบาทในการพัฒนาความรู้ในท้องถิ่นนั้นๆอีกด้วย

¹³ จิตร ไรซ์, พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539.) หน้า 23-24

บทบาททางเศรษฐกิจ พิพิธภัณฑสถานสามารถแสดงบทบาทสำคัญในการย้อนเวลาช่วงก่อนของสภาพเศรษฐกิจของชุมชนที่ตั้งได้เป็นอย่างดี เมื่อเทียบกับบทบาทสังคมและวัฒนธรรมนั้นเศรษฐกิจอาจจะยังไม่ชัดเจนเป็นรูปธรรม แต่ในแง่ของเศรษฐกิจในปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานและแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ สามารถดึงดูดผู้ชมต่างถิ่นหรือต่างชาติได้เป็นอย่างดี ดังนั้นบทบาททางเศรษฐกิจของพิพิธภัณฑสถานสามารถช่วยเหลือกระตุ้นเศรษฐกิจเบื้องต้นแก่ชุมชนได้ อีกทั้งยังสามารถสร้างอาชีพแก่ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถาน

บทบาททางการเมือง เนื่องด้วยพิพิธภัณฑสถานใหญ่บริหารงานโดยหน่วยรัฐท้องถิ่นจะมีส่วนช่วยและสร้างเสริมความภูมิใจ และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนให้เกิดขึ้นกับผู้คนในชุมชน รวมทั้งสร้างความจรรโลงใจให้แก่ชุมชนสามารถเห็นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมคงอยู่ตลอดไป อีกทั้งพิพิธภัณฑสถานยังสามารถสร้างให้เห็นถึงวิวัฒนาการของคนในชุมชน ได้ทราบถึงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนนั้นๆ นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานยังมีบทบาทช่วยในการประชาสัมพันธ์ให้แก่หน่วยงานรัฐถึงบทบาทที่สร้างขึ้นแก่สังคมผ่านทางพิพิธภัณฑสถาน

นอกจากนั้น มงคล สํารามสุข ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานไว้ดังนี้ การสื่อความเข้าใจในเอกลักษณ์ วัฒนธรรมของสถานที่หรือสังคมนั้นๆ กรณีเกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายทางวัฒนธรรมซึ่งมักจะเกิดความเข้าใจผิดในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งพิพิธภัณฑสถานสามารถสร้างความรู้และส่งเสริมความเข้าใจอย่างถูกต้องด้วยหลักการทางวิชาการแก่สังคมนั้นๆ ถือเป็น การเชื่อมต่ออดีตและปัจจุบัน ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมต่างๆ ในอนาคตได้ด้วย เพราะฉะนั้นพิพิธภัณฑสถานได้ถูกยกระดับเอกลักษณ์ระดับภูมิภาค หรือระดับชาติ นั้น พิพิธภัณฑสถานทำหน้าที่บริการให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องทางเอกลักษณ์ คุณค่าและวิวัฒนาการของวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ นับเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาของสังคม¹⁴

2.1.2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

ในปัจจุบันถ้ากล่าวถึงดินแดนล้านนา หมายถึง อาณาบริเวณตอนบนของอาณาเขตประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน พะเยา แม่ฮ่องสอน แพร่ และน่าน โดยเมืองต่างๆเหล่านี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญของ

¹⁴ มงคล สํารามสุข, พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2539.) หน้า 136-139

ภาคเหนือ ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง ที่ราบลุ่มแม่น้ำยม และที่ลุ่มแม่น้ำน่าน ขนาดพื้นที่ คิดเป็นร้อยละ 17 ของประเทศไทย เส้นพรมแดนต่างๆเกิดจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ดินแดนล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19-22 เป็นช่วงสมัยราชวงศ์มังรายนั้นครอบคลุมเนื้อที่จรดเชียงรุ่ง เชียงตุงและกลุ่มเมืองเงี้ยว อย่างไรก็ตามความกว้างขวางของอาณาจักรล้านนาโบราณถูกแบ่งสัดส่วนให้แก่ชาติตะวันตกที่พยายามเข้ามายึดครองดินแดนต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้น ดินแดนที่เหลืออยู่คือขอบเขตของล้านนาหรือพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน¹⁵

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว กล่าวถึง อาณาจักรล้านนาโบราณว่ามีลักษณะวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะช่วงสมัยราชวงศ์มังราย “ล้านนา” มีโครงสร้างทางสังคมชัดเจน อีกทั้งด้านวัฒนธรรม ศาสนาความเชื่อ ระบบเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ¹⁶ รวมถึงอาณาเขตต่างๆของล้านนาตั้งอยู่ในบริเวณเขตตอนบนของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะเขตแดนที่แน่นอนของล้านนาโบราณพิจารณาจากได้จากหลักฐานตำนานพื้นเมืองของล้านนา ตำนานสิบห้าราชวงศ์ รวมถึงเอกสารจิปาถะโบราณ ส่งผลให้นักวิชาการส่วนใหญ่ลงความคิดเห็นในทิศทางเดียวกันในเรื่องอาณาเขตของล้านนา ซึ่งทำให้ภาพของอาณาบริเวณของอาณาจักรล้านนามีความชัดเจนมากขึ้น ดังนี้ ทิศเหนือ จรดเมืองเชียงรุ่งของสิบสองปันนา ทิศตะวันออก จรดล้านช้าง ของอาณาจักรลาว ทิศตะวันตก จรดรัฐฉานของไทยใหญ่ ทิศใต้ จรดเมืองตอนกลางของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณเมืองสวรรคโลก¹⁷ นอกจากนี้ขอบเขตที่ค่อนข้างแน่นอนแล้วนั้น ล้านนายังมีลักษณะเฉพาะที่พิจารณาจากความเจริญทางอารยธรรมซึ่งสืบทอดให้ปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้โดยผสมผสานจากประชากรหลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิม ลัวะ(ละว้า) เป็นชนเผ่าดั้งเดิมของภาคเหนือ แต่ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการกำเนิดของกลุ่มชนนี้ ลัวะอยู่คู่กับมอญแถบทริภุณ”ชยตั้งแต่ก่อนที่คนไทยจะเข้ามาบริเวณเชียงใหม่ หลังจากพญามังรายครองที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง มอญและลัวะจึงถูกกลืนไปในหมู่คนไทย ปัจจุบันนี้ชาวลัวะแท้ๆ กลายเป็นชนเผ่า อาศัยอยู่ตามไหล่เขาที่มีหมู่บ้านซึ่งในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ได้มีการจัดแสดงเรื่องราวนี้อยู่ ถึงโดดเด่นอีกประการหนึ่งของวัฒนธรรมลนนา คือ ภาษาพูด และภาษาเขียน ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของหลักฐานสำคัญ

¹⁵ ศิริชัย นฤมิตรเรขการ, ทรัพยากรป่าไม้กับการสร้างสรรค์เอกลักษณ์และมรดกทางศิลปวัฒนธรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรและมูลนิธิญี่ปุ่น, 2543.) หน้า 90

¹⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2547.) หน้า 60

¹⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร, ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน(เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2539.) หน้า 30

และเอกสารล้านนา โดยการจดบันทึกหรือจารึกคำบอกเล่า ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมล้านนาในอดีต บ่งบอกถึงความเป็นมาของกลุ่มคนที่ประกอบขึ้นจากหลายชนเผ่า หลักฐานส่วนใหญ่ที่แสดงออกมาในรูปแบบของตำนานศาสนาและพงสาวดาร หากเปรียบเทียบระยะเวลาของตำนานและพงสาวดารจะอยู่ช่วงปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงยุคเริ่มต้นประวัติศาสตร์ (พ.ศ.1000-พ.ศ.1700) อันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเกี่ยวข้องกับศาสนา ความเชื่อ¹⁸ คือ พุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบริเวณล้านนาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 อีกทั้งยังมีตำนานเมืองหิรัญนครเงินยาง รวมทั้งตำนานของจามเทวีวงศ์ และราชาวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแถบนี้ ในฐานะผู้นำทางสังคม และมีนัยยะแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของผู้คนและกิจกรรมด้านต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งเรื่องราวต่างๆได้กระจายตามที่ลุ่มน้ำโขง ที่ลุ่มน้ำอิง ที่ลุ่มน้ำกก ในบริเวณจังหวัดเชียงราย หรือมีชื่อเรียกว่า“แอ่งเชียงราย” และที่ลุ่มน้ำปิง ในบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ กับลำพูน หรือมีชื่อเรียก“แอ่งเชียงใหม่” จากข้างต้นเป็นการเสนอถึงภาพโดยรวมของอาณาจักรโบราณตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน ที่ครั้งหนึ่งเคยมีอาณาเขตที่ชัดเจน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม วิถีชีวิตเป็นของตนเองภายใต้กรอบการเมืองและเศรษฐกิจ โดยมีศูนย์กลางระยะแรกในแอ่งเชียงราย ก่อนที่จะย้ายศูนย์กลางไปแอ่งเชียงใหม่ ในชื่อ “ล้านนา”

สงวน โชติสุขรัตน์ กล่าวถึง ล้านนาสมัยรัฐอาณาจักร สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1804-2101 ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ดินแดนล้านนาได้พัฒนาการปกครอง จากแว่นแคว้น-นครรัฐมาสู่รูปแบบอาณาจักร มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง โดยรวบรวมแว่นแคว้น-นครรัฐมาไว้ด้วยกัน สมัยสร้างอาณาจักรการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาเป็นผลจากการรวมแคว้นหริภุญไชยกับแคว้นโยน ในสมัยของพระขามมังรายปฐมกษัตริย์ แล้วสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่หรืออนุสรณ์นครพิงค์เชียงใหม่ ใน พ.ศ. 1835 มีเป้าหมายเพื่อให้เป็นสถาบันทางการเมืองที่มีความสืบเนื่อง ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนา ทั้งทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและ วัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้จึงให้ความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่เป็นพิเศษ นับตั้งแต่พยายามเลือกทำเลที่ตั้ง การวางผังเมือง และการสร้างสิทธิธรรมเชียงใหม่จึงเป็นศูนย์กลางความเจริญในภาคเหนือสืบมาถึงปัจจุบัน ความเจริญทางพุทธศาสนาในยุครุ่งเรือง ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้สร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน เขตเมืองเชียงใหม่มีวัดนับร้อยแห่ง ปริมาณวัดที่มากมายในยุครุ่งเรืองนั้นมีร่องรอยปรากฏเป็นวัดร้างมากมายในปัจจุบัน

¹⁸ พระธรรมรัตนดเร, พระพุทธศาสนาในอินเดียใต้ (กรุงเทพฯ : สภาการศึกษามหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, 2520.) หน้า 106-109

ความเจริญในพุทธศาสนา ยังได้สร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนาซึ่งมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม
ล้านนา วัดสำคัญได้แก่ วัดเจ็ดยอด วัดเจ็ดยอดหลวง วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดบุพพาราม เป็น
ต้น การสร้างวัดมากมายนอกจากแสดงความเจริญในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังสะท้อนความมั่ง
คั่งทางเศรษฐกิจของล้านนาในยุครุ่งเรืองด้วยความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะพบว่า
นับตั้งแต่สมัยพระยาเกือนาเป็นต้นมา การค้าระหว่างรัฐมีเครือข่ายกว้างขวาง ในยุคนั้นเมือง
เชียงใหม่มีฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญ เพราะเป็นเมืองผ่าน ไปยังทางใต้และทางตะวันตก
จึงมีพ่อค้าจากทุกทิศมาค้าขายที่เชียงใหม่ รัฐมีความเจริญทางการค้ามากและสภาพเศรษฐกิจดี
จึงมีกองกำลังที่เข้มแข็ง ดังพบว่า ในยุคนี้อาณาจักรล้านนามีอำนาจสูงได้แผ่อิทธิพลออกไป
อย่าง กว้างขวางโดยทำสงครามติดต่อกันหลายปีระหว่างพระเจ้าติโลกราชและพระบรมไตร
โลกนาถ ซึ่งในครั้งนั้น ล้านนาสามารถยึดครองเมืองศรีสัตนาลัยได้

สมัยเสื่อมและอาณาจักรล้านนาล่มสลาย เกิดขึ้น ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์มังราย
นับตั้งแต่พระยาเอกเชษฐราชขึ้นครองราชย์ จนกระทั่งตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน ช่วงเวลา 33
ปี นอกจากนี้ ปัจจัยความเสื่อมสลาย ยังเกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้างของรัฐในระบบเครือญาติ
อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐขยายขึ้น จำเป็นต้องสร้างระบบราชการที่มีประสิทธิภาพแทนที่ระบบเครือ
ญาติ แต่อาณาจักรล้านนาสถาปนาระบบราชการไม่ได้ รัฐจึงอ่อนแอและเสื่อมสลายลง ล้านนา
ในสมัยพม่าปกครองเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานถึง 216 ปี ล้านนาสมัยเป็นเมืองประเทศราชของ
ไทยหลังจากเสร็จสงครามขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ พ.ศ.2317 แล้ว พระเจ้าตากสิน แต่งตั้ง
พระญาจำบ้าน(บุญมา) เป็นพระยาวิเชียรปราการครองเมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิละครองเมือง
ลำปาง ให้ปกครองบ้านเมืองตามธรรมเนียมเดิมของ เมื่อพระญาจำบ้านเสียชีวิตลง
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระเจ้ากาวิละ
เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิละจึงได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่โดยรวบรวมพลเมืองเข้ามาตั้งถิ่น
ฐานในเมืองเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการกวาดต้อนชาวเมืองที่หลบหนีเข้าป่า และกวาดต้อนผู้คน
จากสิบสองปันนาและรัฐชานมาเชียงใหม่ เชียงใหม่จึงฟื้นจากสภาพเมืองร้างและยังได้ขยาย
อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง จากนั้นพระเจ้ากาวิละ ได้ฟื้นฟูเชียงใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น
ราชประเพณี โดยกระทำพิธีราชาภิเษกสถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนในลักษณะเดียวกับ
ราชวงศ์มังราย การสร้างกำแพงเมืองขึ้นใหม่ การสร้างอนุสาวรีย์ช้างเผือก และการทำนุบำรุง
พุทธศาสนา เป็นต้น หลังจากสมัยพระเจ้ากาวิละแล้วก็มีเจ้าเมืองปกครองต่อมารวมทั้งสิ้น
ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน มี 9 องค์ ทั้งนี้ผลจากการที่ล้านนาเคยอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ถึงสอง
ร้อยกว่าปีย่อมมีความใกล้ชิดกับพม่ามาก รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เกรงว่าล้านนาจะหันกลับไป
หาพม่า รัฐบาลกลางจึงปกครองล้านนา โดยไม่เข้าไปก่อกวนอย่างที่พม่าเคยทำกับล้านนา แต่กลับ

ใช้วิธีการปกครองแบบผูกใจเจ้านายเมืองเหนือ ตลอดจนยกย่องให้เกียรติแก่เจ้าเมืองในโอกาสอันควร จนกระทั่งในที่สุดก็ผนวกเอาล้านนาเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทย เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคแห่งการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก ด้านการปกครองหัวเมือง มีการยกเลิกระบบการปกครอง เมืองประเทศราช ซึ่งเคยปฏิบัติกันมาช้านาน จัดตั้งการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นแทน มีรัฐบาลกลางวางเป้าหมายของการปฏิรูปการปกครองเพื่อสร้างเอกภาพแห่งชาติ ซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจเพียงแห่งเดียว การผสมกลมกลืนชาวล้านนาให้มีความรู้สึกเป็นพลเมืองไทยเช่นเดียวกับพลเรือนส่วนใหญ่ของประเทศคือให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ รัฐบาลกลางใช้วิธีจัดการปฏิรูปการศึกษาโดยจัดระบบ โรงเรียนหนังสือไทยแทนการเรียนอักษรพื้นเมืองในวัด และกำหนดให้กุลบุตรกุลธิดาต้องศึกษาเล่าเรียนภาษาไทย ซึ่งประสบผลสำเร็จ ชาวเชียงใหม่และล้านนาต่างถูกผสมกลมกลืนจนมีความรู้สึกเป็นพลเมืองไทย มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการปกครอง การศาล การภาษีอากร การคลัง การศึกษา การสาธารณสุขและอื่น ๆ โดยจัดเป็นระบบเดียวกับกรุงเทพฯ ในทุกด้าน ในช่วง ก่อนจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ.2427-2442) ตรงกับสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ. 2416-2439) ซึ่งนับว่าเป็นเจ้าเมืององค์สุดท้ายที่มีอำนาจปกครองบ้านเมือง รัฐบาลกลางได้ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาจัดการปกครองในเมืองเชียงใหม่ ในลักษณะที่ร่วมกันปกครองกับเจ้าเมืองและเจ้านายบุตรหลาน หลังจากสิ้นสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์แล้ว รัฐบาลกลางให้เจ้าอุปราชดูแลเมืองอยู่หลายปี จนกระทั่งเห็นว่าเป็นความร่วมมือกับรัฐบาลกลางดี จึงมีการแต่งตั้งให้เจ้าอุปราชเป็นเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ เจ้าเมืองเชียงใหม่ องค์ที่ 8 (พ.ศ.2444-2452) เมืองเชียงใหม่เติบโตอย่างมากหลังจากนโยบายเมืองหลัก โดยเฉพาะตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2530 เป็นต้นมา¹⁹

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการศึกษา

2.2.1 แนวคิดการออกแบบนิทรรศการ

พยุงศิลป์ ประจุศิลป์ กล่าวถึง แนวคิดการออกแบบนิทรรศการ ว่า มีหลักการเช่นเดียวกับงานศิลปะทั่วไป แต่สิ่งสำคัญคือต้องเหมาะสมในด้านรูปแบบ เนื้อหากับงานจัดแสดงที่จัดขึ้น โดยหลักการในการออกแบบนิทรรศการมีอยู่ 7 หลักการ ได้แก่

ความเป็นเอกภาพ(Unity) หมายถึง การจัดรูปแบบของนิทรรศการให้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน และมีความสัมพันธ์กัน โดยตลอด มองแล้วรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

¹⁹ สงวน โชติสุขรัตน์, ด่านานเมืองเหนือ (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2552.) หน้า 45-59

ความสมดุล(Balancing)หมายถึง การจัดวัสดุสิ่งของในการจัดแสดงให้มองดูแล้ว สมดุลไม่เอียงมากไปข้างใดข้างหนึ่ง

การเน้น(Emphasis)หมายถึง การจัดนิทรรศการ โดยการให้ความสำคัญแก่จุดที่น่าสนใจในการจัดแสดงนิทรรศการนั้นๆ

ความแตกต่าง(Contrast)หมายถึง การแก้ปัญหาการจัดนิทรรศการที่เกิดรูปแบบการซ้ำซากเกิดขึ้น โดยมีการเพิ่มส่วนที่สร้างความขัดแย้งในการจัดแสดงเพื่อสร้างความน่าสนใจแก่ผู้ชม

ความกลมกลืน(Harmony) หมายถึง การพิจารณาในส่วนรวมทั้งหมด ถึงแม้จะมีบางอย่างในการจัดแสดงแตกต่างกันก็ตาม แต่เมื่อมองดูแล้วรู้สึกผสมผสานกลมกลืนกัน

ความเรียบง่าย(Simplicity)หมายถึง การจัดแสดงที่มุ่งเน้นความพอดีในการให้ข้อมูลแก่ผู้ชมทั้งในเรื่องข้อมูล วัสดุ การออกแบบ

ความสมบูรณ์ขั้นสำเร็จ(Finish)หมายถึง การสำรวจขั้นสุดท้ายที่จะสรุปการออกแบบโดยมีผลโดยตรงต่อส่วนรวมทั้งหมด สามารถทำให้เห็นส่วนบกพร่องไม่เหมาะสมต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไข ต่อไป²⁰

จันทรา มาศสุพจน์ กล่าวถึง การจัดนิทรรศการ เป็นการนำเอาวัสดุอุปกรณ์และสื่อต่างๆ มาผสมผสานกันอย่างเป็นระบบ เพื่อกระตุ้นความสนใจและทำให้ผู้ชมเข้าใจในเนื้อหาของนิทรรศการ ได้เร็วขึ้น เช่น นำเอาภาพ ของจริง หุ่นจำลอง การสาธิต การนำเสนอด้วยคอมพิวเตอร์ เอกสารต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะการจัดนิทรรศการ โดยใช้ภาพหนึ่งเพียงอย่างเดียว จะทำให้นิทรรศการขาดชีวิต จึงต้องมีการใช้สื่ออื่นๆ มาผสมผสานกัน ดังนั้น จึงได้มีการจัดประเภทของสื่อที่ใช้ประกอบการจัดนิทรรศการ ดังนี้

วัสดุกราฟฟิก คือ สื่อที่ผลิตขึ้นโดยมีองค์ประกอบหลัก คือ เส้น คำ รูปภาพ สัญลักษณ์ และการจัดวางที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการสื่อความหมาย อธิบายเนื้อหาให้ผู้ชมทราบตามที่อยู่ออกแบบตั้งวัตถุประสงค์ไว้

วัสดุสามมิติ คือ วัสดุที่มีความกว้าง ยาว ลึก ซึ่งเป็นวัตถุจำลองเพื่อสร้างบรรยากาศเสมือนจริงในการจัดแสดงนิทรรศการในรูปแบบต่างๆ

วัสดุประดับตกแต่ง คือ การสร้างบรรยากาศในนิทรรศการให้มีความสวยงาม มีชีวิตและกระตุ้นความสนใจไปเนื้อหาเรื่องราวในการจัดแสดงนิทรรศการ

²⁰ พยุงศักดิ์ ประจุกศิลป์, การออกแบบสำหรับนิทรรศการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ส.ศิริการพิมพ์, 2531.) หน้า 27-29

สื่อกิจกรรม คือ การนำวัสดุอุปกรณ์ต่างๆมาจัดแสดงรวมกัน โดยใช้กิจกรรม หรือวิธีการเป็นหลัก สื่อชนิดนี้ทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถรับรู้ข้อมูลได้จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดแสดงนิทรรศการนั้นๆ

สื่อนิทรรศการประเภทอื่น คือ สิ่งที่นอกเหนือจากที่กล่าวมา เช่น ภาพประกอบ สไลด์ ภาพโปร่งใส โสตทัศนอุปกรณ์ประเภทฉาย โสตทัศนอุปกรณ์ประเภทเครื่องเสียง สื่อคอมพิวเตอร์ เป็นต้น²¹

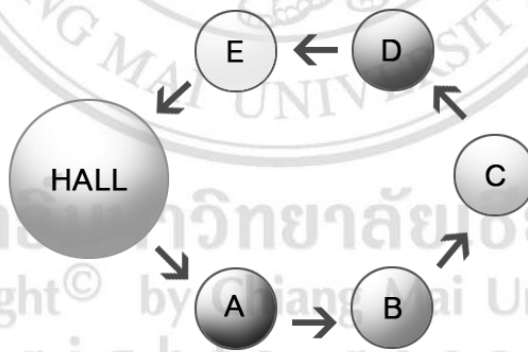
2.2.2 แนวคิดการจัดกลุ่มห้องแสดงนิทรรศการ

วิวรรณ จันทรเทพย์ กล่าวถึง รูปแบบการจัดกลุ่มห้องจัดแสดงมีผลต่อทางสัญจรของผู้เข้าชมและผังการจัดแสดงของนิทรรศการ รวมถึงข้อดีและข้อเสียของการจัดกลุ่มห้องแสดงต่างๆ ดังนี้

การจัดแบบห้องต่อห้อง (Room to Room Arrangement) คือการชมนิทรรศการ โดยไม่ต้องย้อนกลับทางเดิม

ข้อดี ประหยัดเนื้อที่ และผู้เข้าชมสามารถรับเรื่องราวอย่างมีลำดับ

ข้อเสีย ไม่อาจจะเลือกชมส่วนใดส่วนหนึ่งได้ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ใหญ่เมื่อ ปิด ห้องใดห้องหนึ่งจะกระทบกระเทือนอีกห้องหนึ่ง

ภาพที่ 2.1 แสดงการชมนิทรรศการ โดยไม่ต้องย้อนกลับทางเดิม

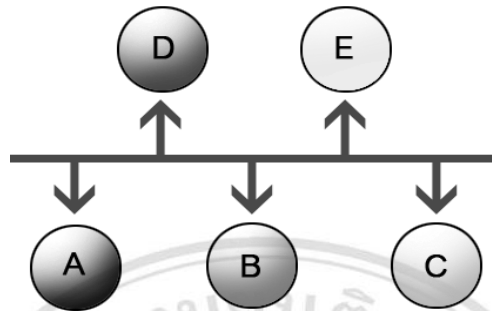
ที่มา : วิวรรณ จันทรเทพย์,การจัดแสดงและนิทรรศการ,(กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,พ.ศ.2548), หน้า 31.

การจัดแบบมีโถงจ่าย(Corridor Room Arrangement) เป็นการเดินยาว และมีทางแยกเข้าสู่ส่วนแสดง

²¹ จันทรา มาศสุพรรณ, หลักการจัดนิทรรศการ (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, 2540.) หน้า 70-71

ข้อดี เลือกชมได้สบาย

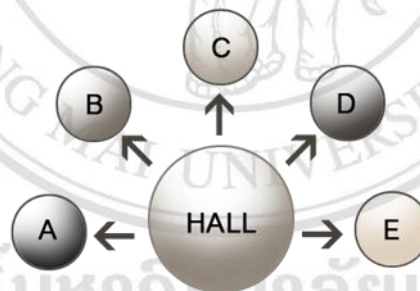
ข้อเสีย การแสดงขาดความต่อเนื่องเปลี่ยนเนื้อที่แสดง

ภาพที่ 2.2 แสดงการชมนิทรรศการที่มีทางเดินยาว และมีทางแยกเข้าสู่ส่วนแสดง
ที่มา : วิวรรณ จันทรทิพย์,การจัดแสดงและนิทรรศการ,(กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,พ.ศ.2548), หน้า 31.

การจัดแบบมีศูนย์กลาง (Central Arrangement) คือการนำการจัดกลุ่มห้องข้างต้นมารวมกัน มีโถงตรงกลางเป็นส่วนแยกต่าง ๆ เมื่อเปิดห้องใดห้องหนึ่งก็ใช้ โถงเป็นตัวแจกได้

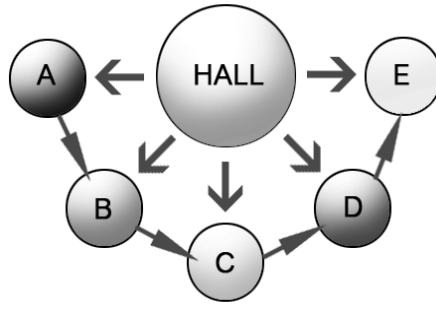
ข้อดี สามารถเปิดชมได้หมดทุกส่วน

ภาพที่ 2.3 แสดงทางเข้าชมการจัดแสดง โดยมีโถงตรงกลางเป็นส่วนแยก
ที่มา : วิวรรณ จันทรทิพย์,การจัดแสดงและนิทรรศการ,(กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,พ.ศ.2548), หน้า 31.

การจัดแบบมีโถงจ่ายและห้องต่อห้อง (Nave to Room Arrangement) เป็นการจัดกลุ่มห้องแสดง ที่มีโถงเป็นศูนย์กลางหรือ Central Courtแล้วจากห้องโถง สามารถเข้าถึงส่วนแสดงต่าง ๆ ได้เป็นการเลือกเอาข้อดี ข้อ 1 และ 2 มาใช้ โดยสามารถเลือกชมได้ตามใจชอบ²²

²² วิวรรณ จันทรทิพย์,การจัดแสดงและนิทรรศการ(คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2548.) หน้า

ภาพที่ 2.4 แสดงทางเข้าชมการจัดแสดงโดยมีโถงตรงกลางเป็นส่วนแยก และมีทางเชื่อมต่อระหว่างห้องจัดแสดงห้องต่างๆ

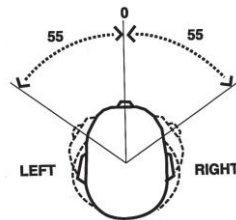
ที่มา : วิวรรณ จันทรทิพย์,การจัดแสดงและนิทรรศการ,(กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,พ.ศ.2548), หน้า 32.

2.2.3 แนวคิดปัจจัยการออกแบบป้ายข้อมูล

เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา กล่าวถึงแนวคิดปัจจัยการออกแบบป้ายข้อมูล ว่าหลักสรีระของมนุษย์มีผลต่อการออกแบบป้ายข้อมูล ด้วยพื้นฐานของทางกายภาพมนุษย์นั้นมีลักษณะต่างกัน และคล้ายกันในบางส่วน จึงมีความสำคัญต่อการออกแบบป้ายข้อมูลต่างๆ ดังนี้

ศาสตร์ทางด้าน Anthropometrics คือ การศึกษามนุษย์เชิงมิติสัมพันธ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ระยะขนาดและสัดส่วนของกายภาพมนุษย์ เช่น การวัดความสูง ช่วงแขน ช่วงขา รวมถึงระยะการนั่งและยืน เป็นต้นรวมทั้งระยะทางซึ่ง สิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกายวิภาคของมนุษย์ทางสรีระวิทยา สำหรับการออกแบบป้ายข้อมูลก็เช่นกันจำเป็นต้องนำหลักการสรีระมนุษย์ในเรื่องการมองเห็นมาใช้ ซึ่งรวมถึงการเคลื่อนไหว (Motion) ของร่างกายมนุษย์ต่างๆ อันได้แก่ การศึกษาถึงการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อคอ และหลังในการก้มเงย เพื่อค้นหาองศาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงอะไรและอย่างไรบางมาประยุกต์ใช้

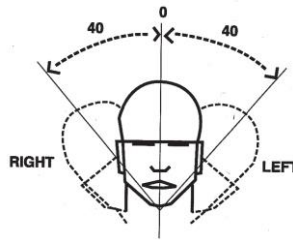
การหมุนศีรษะ (Rotation) มนุษย์ถ้าหมุนศีรษะได้มากที่สุด คือ 55 องศา ขวาหรือซ้าย

ภาพที่ 2.5 แสดงการหมุนศีรษะ (Rotation)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543), หน้า 79.

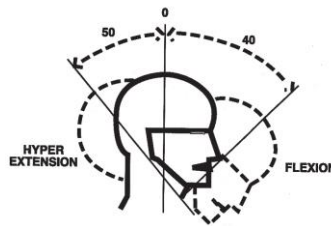
การขยับศีรษะทางแนวนอน (Lateral Bending) ข้อต่อของคอมมูนุซ์ถ้าเอียงศีรษะ ไปด้านข้าง ขวาหรือซ้ายได้มากที่สุด คือ 40 องศา

ภาพที่ 2.6 แสดงการเอียงศีรษะไปด้านซ้ายหรือขวา (Lateral Bending)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญญาณ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส, พ.ศ.2543),
หน้า 81.

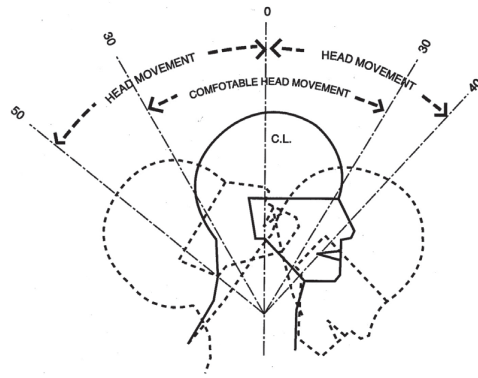
การขยับคอตามแนวตั้ง (Hyperextension and Flexion) ข้อต่อของมนุษย์ก้ม ศีรษะได้มากที่สุด คือ 40 องศา และเงยได้มากที่สุด คือ 50 องศา

ภาพที่ 2.7 แสดงการขยับคอตามแนวตั้ง (Hyperextension and Flexion)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญญาณ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส, พ.ศ.2543),
หน้า 81.

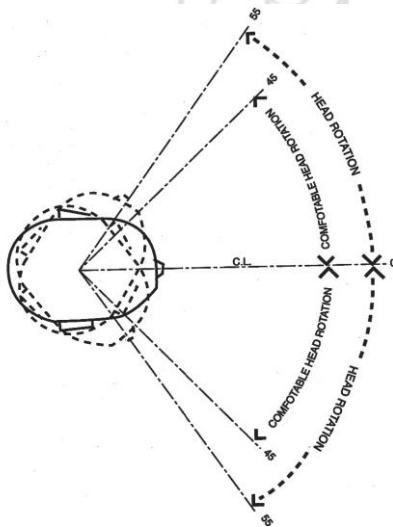
การเคลื่อนศีรษะไปตามแนวตั้ง (Head Movement in Vertical Plane) การขยับคอตามแนวตั้ง ขึ้น ลง เงย และก้ม อยู่ในระยะ 30 องศา แต่มากที่สุดสำหรับการก้มคือ 40 องศา และมากที่สุดสำหรับการเงย คือ 50 องศา การเงยหน้าหรือขยับศีรษะเมื่่อมอง แผ่นป้ายในระดับสูง จะเกิดความรู้สึกขัดธรรมชาติของการมอง

ภาพที่ 2.8 การเคลื่อนศีรษะไปตามแนวตั้ง (Head Movement in Vertical Plane)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),
หน้า 82.

การเคลื่อนศีรษะไปตามแนวนอน (Head Movement in Horizontal Plane) ข้อต่อของคอมนุษย์ถ้าหมุนด้านข้างอย่างสบายไม่ฝืน จะอยู่ในระยะ 45 องศา แต่ถ้าหมุนได้มากที่สุด คือ 55 องศา

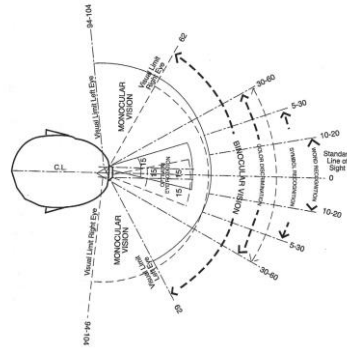

ภาพที่ 2.9 การหมุนศีรษะไปตามแนวนอน (Head Movement in Horizontal Plane)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),
หน้า 81.

การมองทางแนวนอน (Visual Field in Horizontal Plane) การมองทางแนวนอน คือ มองซ้ายและขวา มุมมองเมื่อกรอกตาอยู่กับที่ได้เป็นมุมกว้างที่สุด 15 องศา มุมมองที่สายตา สามารถ

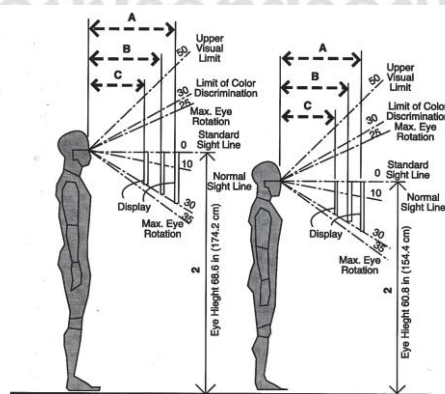
อ่านข้อความได้เป็นมุมกว้างที่สุดคือ 10 - 20 องศา มุมมองที่สายตาสามารถมองเห็นสัญลักษณ์
 ภาพได้เป็นมุมกว้างที่สุด คือ 5 - 30 องศา มุมมองที่สายตาสามารถแยกแยะสีได้เป็นมุมกว้าง
 ที่สุด คือ 30 - 60 องศา มุมมองจากการเห็นด้วยตาทั้ง 2 ข้าง คือ ตาซ้ายมองเห็นถึงทางขวา และ
 ตาขวามองเห็นถึงทางซ้ายจะอยู่ในระยะ 62 องศา การมองเห็นด้วยตาข้างเดียว

ภาพที่ 2.10 การมองเห็นทางแนวนอน (Vision Field in Horizontal Plane)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),
 หน้า 83.

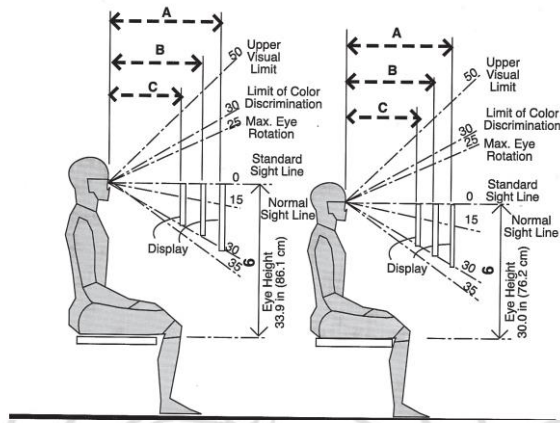
การติดตั้งระบบป้ายที่ใช้กันโดยทั่วไป จำเป็นจะต้องศึกษาในเรื่องของมุมมองและ
 สัดส่วนของมนุษย์ ขณะนั่งหรือยืน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ร่วมกับการออกแบบเพื่อการใช้งาน
การมองขณะยืน (The Standing Male Viewer) ความสูงที่วัดจากพื้นถึงระดับแนวสายตา 0
 องศา คือ 174.2 ซม. ระดับสายตาปกติ คือ 10 องศา มุมมองที่กรอกสายตาได้มากที่สุดเมื่อมอง
 ลงมาคือ 35 องศาเมื่อมองขึ้น คือ 25 องศา มุมมองที่สายตาสามารถแยกแยะสีได้เมื่อมองขึ้น
 เป็น 30 องศา มุมมองสูงสุดจากระดับสายตา คือ 50 องศา

ภาพที่ 2.11 การมองขณะยืน (The Standing Male Viewer)

ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),
 หน้า 85.

การมองเห็น (The Seated Male Viewer) ความสูงที่วัดจากใต้ขา ถึงระดับแนวเส้นสายตา 0 องศา คือ 86.10 ซม. ระดับสายตาปกติ คือ 25 องศา มุมมองที่กรอกสายตาได้มากที่สุดเมื่อมองลง คือ 35 องศา เมื่อมองขึ้น คือ 25 องศา มุมมองที่สายตาสามารถแยกแยะสีใดเมื่อมองขึ้น เป็น 30 องศา มุมมองสูงสุดจากระดับสายตา คือ 50 องศา

ภาพที่ 2.12 การมองเห็น (The Seated Male Viewer)

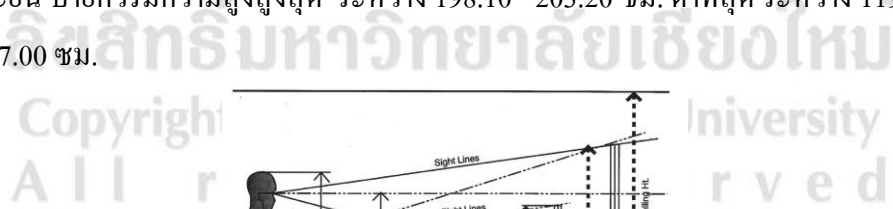
ที่มา : เออเอ็นดู ดิสกุล ณ อุทยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),

หน้า 86

หลักสรีระการมองสำหรับพื้นที่ภายในอาคารที่นำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดความสูงของป้ายจากความสูงของพื้น เฉลี่ยที่ 243.80 ซม.

ขณะนั่ง ป้ายควรมีความสูงสูงสุด ระหว่าง 198.10 - 203.20 ซม. ต่ำที่สุด ระหว่าง 101.60 - 111.80 ซม.

ขณะยืน ป้ายควรมีความสูงสูงสุด ระหว่าง 198.10 - 203.20 ซม. ต่ำที่สุด ระหว่าง 119.40 - 127.00 ซม.

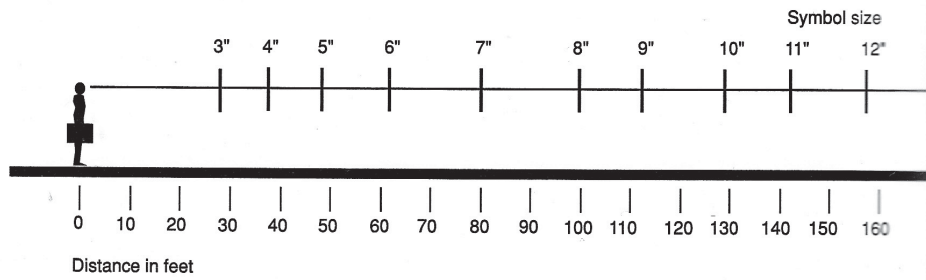

ภาพที่ 2.13 แสดงหลักสรีระการมองสำหรับพื้นที่ภายในอาคาร

ที่มา : เออเอ็นดู ดิสกุล ณ อุทยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),

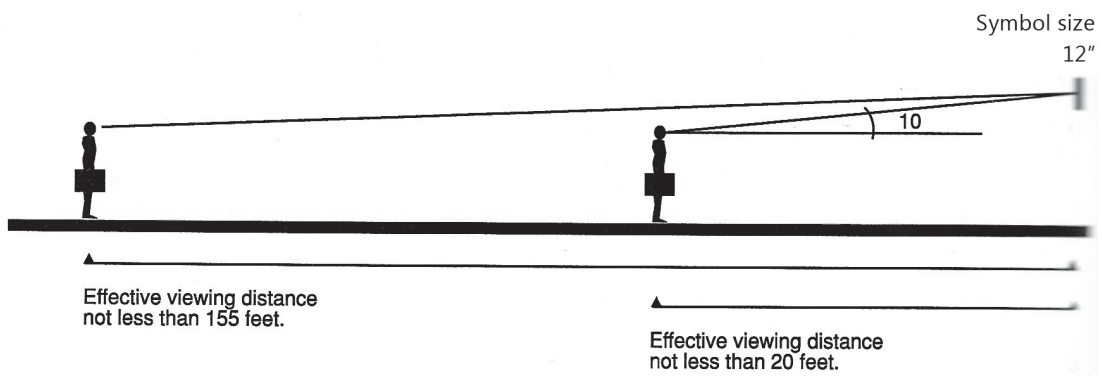
หน้า 87.

การมองเห็นป้าย ขนาดของป้ายจะต้องใหญ่ขึ้นตามสัดส่วนที่สัมพันธ์กับระยะทางดังภาพ

ภาพที่ 2.14 แสดงขนาดของป้ายเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์กับระยะทาง
ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),
หน้า 88.

มุมมองจากสายตาไปถึงป้าย ไม่ควรเกินระยะ 10 องศาด้านบน

ภาพที่ 2.15 แสดงมุมมองจากตาถึงป้าย
ที่มา : เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา,ระบบป้ายสัญลักษณ์,(กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พลัสเพลส,พ.ศ.2543),
หน้า 88.

การมองป้ายขณะที่อยู่นิ่งในระยะห่างและระดับสายตาที่เห็นได้ตามธรรมชาติ ควรหลีกเลี่ยงการหักเหของมุมที่เกินกว่า 10 องศา จากระดับสายตา ซึ่งดังกล่าวนี้มีประโยชน์มากในให้ระยะความสูงของป้ายข้อมูล ถ้ามุมมองต้องหักเหเกินกว่า 10 องศา จากระดับสายตาธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดป้ายและระยะห่างจะต้องแปรผันกัน²³

²³ เอื้อเอ็นดู ดิศกุล ณ อยุธยา ,ระบบป้ายสัญลักษณ์ (กรุงเทพ: โรงพิมพ์ พลัสเพลส, 2543.) หน้า 79-90

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

ประเสริฐ ศิรินัตนาม หนังสือเรื่อง “การออกแบบนิทรรศการ” สรุปความว่า การจัดสื่อแสดงหลายๆ อย่างในขณะเดียวกัน เช่น ของจริง หุ่นจำลองภาพวาด ภาพถ่าย การสาธิต ป้ายนิเทศ ภาพโฆษณา ปาฐกถา การฉาย การทดลอง ฯลฯ เพื่อให้ผู้ชมได้เกิดความรู้และชื่นชม นิทรรศการเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งสำหรับให้ความรู้ ชักชวน จูงใจ และเร้าใจหลายรูปแบบและหลายเรื่องราวด้วยการแสดงนิทรรศการเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ ธุรกิจ สังคม การเมือง และการอุตสาหกรรม เป็นอย่างมาก นับว่าเป็นการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ สามารถเร้าให้ผู้สนใจ วัตถุและแนวความคิดเป็นลักษณะของทัศนศึกษาอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการศึกษาทางตา ทางหูและทางเสียงเป็น สื่อ ประเภทหนึ่ง ที่เข้าถึงผู้ชมได้ดี สามารถให้ประสบการณ์การเรียนรู้แก่ ผู้ชม ได้ใกล้เคียงกับประสบการณ์ตรง ทั้งนี้เพราะนิทรรศการให้โอกาสในการเห็นและจับต้อง สัมผัสหรือได้ยินเสียง ดังนั้น จึงทำให้ผู้ชมชื่นชอบหรือตื่นเต้นในขณะชมนิทรรศการได้จากคำจำกัดความดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า นิทรรศการเป็นการจัดแสดงสื่อหลายๆอย่างในขณะเดียวกัน มีการจัดระเบียบเรียบร้อย เข้าใจง่าย จุดประสงค์เพื่อให้ความรู้ ชักชวน จูงใจและเร้าใจ สามารถเข้าถึงผู้ชม ให้ประสบการณ์ตรงจากการได้เห็น จับต้อง สัมผัส หรือได้ยิน การจัดแสดงนั้นอาจอยู่ได้ทั้งภายในอาคารและนอกอาคารก็ได้ และยังมีประโยชน์ในการศึกษา เผยแพร่แนวความคิดต่างๆ ได้เป็นอย่างดี²⁴

Douglas.Allen หนังสือเรื่อง “The Museum and Its Function”สรุปความว่า ปัจจุบันนิทรรศการต่างๆ ได้มีการพัฒนารุดหน้าขึ้น มีการใช้ระบบ แสง สี เสียง และสื่อมัลติมีเดียต่างๆ เข้ามาประกอบวัตถุจัดแสดง ทำให้นิทรรศการกลายเป็นสื่อการประชาสัมพันธ์ชนิดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง มีการสรุปเรื่องราวเป็นฉากเป็นตอน และใช้วิทยาการสมัยใหม่เข้าไปประกอบด้วย ทำให้ห้องแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆ ในประเทศที่กิจการพิพิธภัณฑ์เจริญก้าวหน้า มีชีวิตชีวาสวยงามเร้าความสนใจ และอำนวยความสะดวกแก่การศึกษาของประชาชนมากขึ้น การบริการทางการศึกษาของประชาชนในรูปของการจัดแสดง

²⁴ ประเสริฐ ศิรินัตนาม, การออกแบบนิทรรศการ(กรุงเทพ: สิปประภา,2549.) หน้า 14-17

จึงมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันมากขึ้น รวมถึงการศึกษาใน โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ต่างๆ ด้วย จนนิทรรศการกลายเป็นสื่อการเผยแพร่เรื่องราวของการสื่อสารที่สำคัญในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งใดจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับ มาตรฐานของการจัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการจึงเป็นกระบวนการสื่อสารที่สำคัญอย่างยิ่ง นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์สถาน มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารและเรื่องราวของ พิพิธภัณฑ์สถานให้ประชาชนทราบ เป็นสื่อที่ประชาชนผู้เข้าชม ได้เห็นด้วยตาและสามารถร่วม พิจารณาด้วย เพราะนิทรรศการมีอยู่ให้ชมเป็นเวลานานพอสมควร ทำให้มีโอกาสพิจารณาได้ อย่างถูกต้อง ผู้รับมีโอกาสทราบเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์ของผู้ส่งได้เป็นอย่างดี เป็นช่อง ทางการสื่อสารที่บรรลุเป้าหมายดีกว่าประเภทอื่นๆ แต่มีขอบเขตจำนวนผู้รับจำกัด การจัด นิทรรศการจึงมีความสำคัญต่อกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบันมาก²⁵

ธีรศักดิ์ อัครบวร หนังสือเรื่อง “นิทรรศการและการจัดแสดง”สรุปความว่า การจัด นิทรรศการต้องมีการวางแผนล่วงหน้าเพื่อให้การดำเนินงานสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ ในการ วางแผนจัดนิทรรศการในแต่ละครั้ง ผู้จัดควรคำนึงถึงขั้นตอนต่างๆ การวิเคราะห์นโยบายและ เป้าหมายของหน่วยงาน ผู้จัดงานต้องเข้าใจนโยบายและเป้าหมายของหน่วยงานให้ชัดเจน ก่อนที่จะลงมือวางแผน การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายการจัดงาน การจัดนิทรรศการ ต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนและต้องไม่มากจนทำให้ไม่ทราบวัตถุประสงค์หลักคืออะไร ซึ่งการกำหนดวัตถุประสงค์การจัดงานต้องสัมพันธ์กับนโยบายและเป้าหมายของหน่วยงาน ใน การกำหนดเป้าหมายของการจัดงานทำได้ทั้งเป้าหมายเชิงปริมาณ และเป้าหมายเชิงคุณภาพ

นอกจากนั้นมีการกำหนดกลุ่มบุคคลเป้าหมายได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายของผู้เข้าชมงาน ตามระดับความรู้และสติปัญญา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ นิทรรศการสำหรับเด็ก นิทรรศการ สำหรับประชาชนทั่วไป นิทรรศการสำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง การรวบรวมและวิเคราะห์ ข้อมูล เลือกข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผน การเลือกวิธีการดำเนินงานต้องวิเคราะห์ ความเป็นไปได้ของแผนโครงการจัดงานซึ่งทำได้หลายวิธี การตัดสินใจเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งหรือ การผสมผสาน เพราะฉะนั้นการวางแผนการจัดนิทรรศการ จะเป็นเครื่องมือในการควบคุมการ ดำเนินงานให้บรรลุ วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ และควรเป็นแผนงานที่ยืดหยุ่น

²⁵Douglas Allen, “The Museum and Its Function” The Organization of Museums Advice (Paris : 1967) หน้า 26-27

สามารถปรับเปลี่ยนได้เพื่อให้ทันกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง จนกว่าการดำเนินงานจะเสร็จสิ้นลง²⁶

2.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชนจักษ์ บัตรประโคน วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาและพัฒนานิทรรศการเคลื่อนที่ กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์” กล่าวว่าในหลายประเทศได้นำวัฒนธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ เพื่อมาสนับสนุนการลงทุนเชิงสร้างสรรค์ พิพิธภัณฑสถานเป็น แหล่งเรียนรู้ที่รวบรวมข้อมูลและวัตถุจัดแสดง ที่บอกเล่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จึงเป็นสื่อกลาง การเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยจังหวัดบุรีรัมย์เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทาง วัฒนธรรม รวมไปถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจ มีประโยชน์ต่อการศึกษาเรียนรู้ภูมิ ปัญญาของท้องถิ่น การศึกษาและพัฒนานิทรรศการเคลื่อนที่ กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมอีสาน ใต้ จะออกแบบนิทรรศการที่ตอบโจทย์การเรียนรู้ผู้ชมชนในลักษณะของพิพิธภัณฑสถานเคลื่อนที่ ในการศึกษาใช้การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อหาแนวทางการออกแบบนิทรรศการเคลื่อนที่ ใช้ แบบสอบถามเพื่อหาความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย ใช้การศึกษาจากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับ พิพิธภัณฑสถาน การจัดนิทรรศการ และงานออกแบบพิพิธภัณฑสถานเคลื่อนที่ ทำการร่างแบบ โครงสร้าง เนื้อหา การนำเสนอ การใช้พื้นที่จัดแสดงและงานออกแบบสื่อสารให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินเพื่อ คัดเลือกแนวคิดที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยได้ สรุปผลการวิจัยพบว่าการทำ นิทรรศการที่มีพื้นที่จำกัดนั้น ต้องมีแนวทางที่ชัดเจน เลือกเรื่องราวที่เหมาะสมควบคู่กับการจัด พื้นที่ให้สอดคล้องกัน เพื่อให้สามารถออกแบบงานสื่อสารแก่ผู้เข้าชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น²⁷

ชานนท์ วาสินหน วิทยานิพนธ์เรื่อง “โครงการศึกษาและออกแบบปรับปรุง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ผู้การเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติระดับสากล” พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกของประเทศไทย เริ่มก่อตั้งในสมัย รัชกาลที่ 5 มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และสังคม เนื่องจากตัวพิพิธภัณฑสถานอยู่ใน

²⁶ ชีรศักดิ์ อัครบรร, นิทรรศการและการจัดแสดง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2537.) หน้า 63-64

²⁷ ชนจักษ์ บัตรประโคน เรื่อง “การศึกษาและพัฒนานิทรรศการเคลื่อนที่ กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมอีสานใต้จังหวัด บุรีรัมย์” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2555.

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า) แต่ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ไม่ได้จัดแสดงนิทรรศการถาวรให้เป็นมาตรฐานสากล ก่อให้เกิดความไม่ชัดเจนของเรื่องราวและเนื้อหา เป็นผลทำให้สภาพแวดล้อมโดยรวมไม่สามารถสื่อสารและให้ความประทับใจแก่ผู้มาเข้าชมได้ ดังนั้นวัตถุประสงค์การศึกษาครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นหาแนวทางและรูปแบบที่เหมาะสมในการออกแบบปรับปรุงทางสถาปัตยกรรมภายในและสภาพแวดล้อม ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ในการศึกษาผู้ศึกษาทำการศึกษาโดยการวิเคราะห์ ภาพรวมของข้อมูลเบื้องต้นจากการศึกษาภาคเอกสาร โดยการนำมาอ้างอิงการศึกษาขั้นต้น แล้วจึงเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการทางวิจัย ได้แก่การสังเกตการณ์ การจดบันทึกพฤติกรรมผู้ใช้อาคาร การถ่ายภาพบันทึกลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้น และการออกแบบสอบถามให้แก่กลุ่มผู้เข้าชมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ รวมถึงสัมภาษณ์ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ในพิพิธภัณฑสถานแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อเป็นฐานข้อมูลดิบในการสร้างแนวความคิดการออกแบบและรายละเอียดโครงการ ในระหว่างการศึกษาได้มีการศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของกรณีศึกษาอาคารพิพิธภัณฑสถานของต่างประเทศ เพื่อเป็นกรอบแนวความคิดในการกรองข้อมูลดิบให้มีความเป็นสากลมากที่สุด²⁸

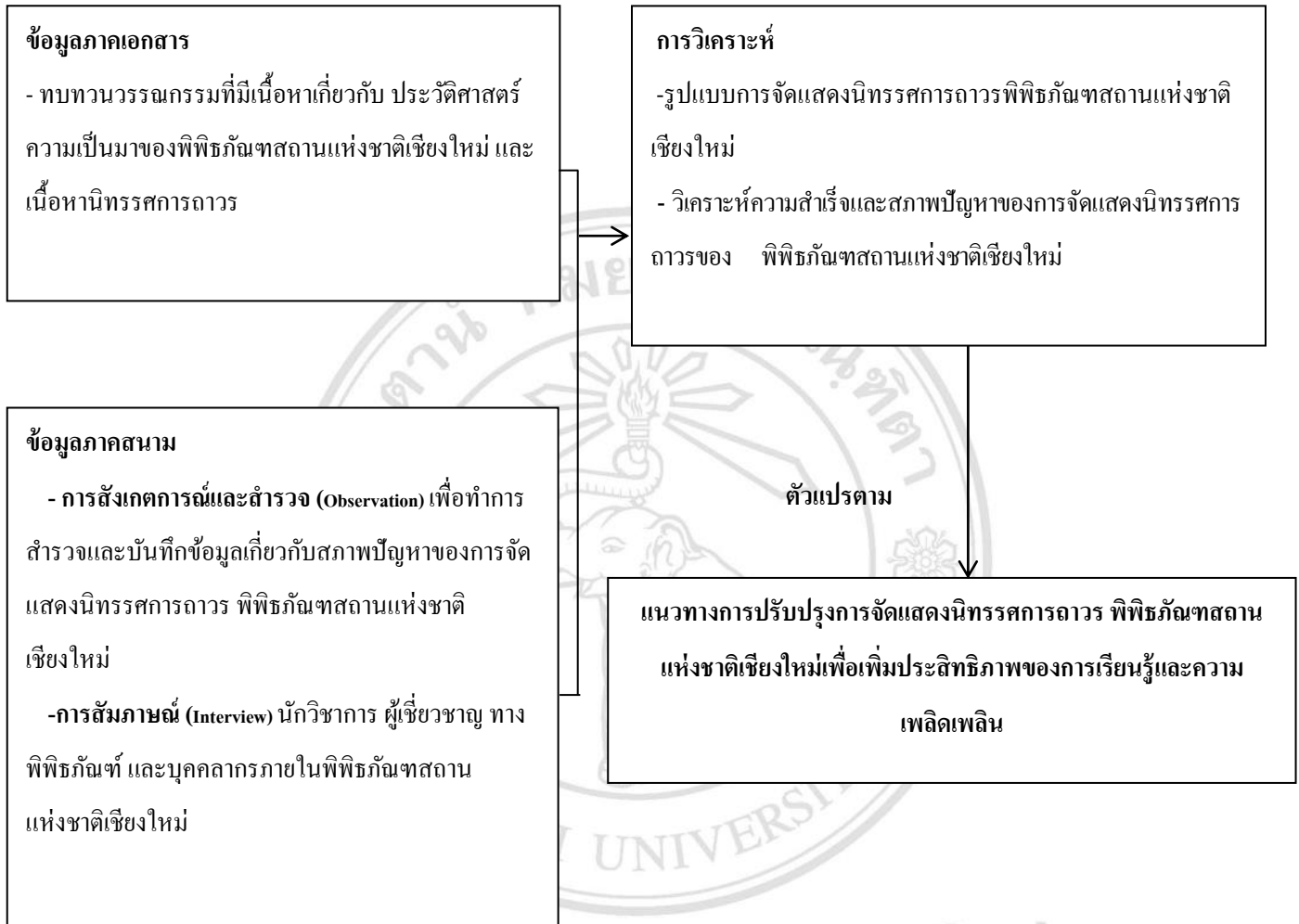
ปิยพงษ์ วิจารย์ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การเสนอแนวทางการออกแบบนิทรรศการเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนองขาว สำหรับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง การศึกษามีจุดประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านหนองขาว มุ่งเน้นความสำคัญไปในแนวทางผูกร้อยเรื่องราวของบทนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์โดยมีแกนหลักของเรื่องเป็นแนวคิดหลักเชื่อมโยงเรื่องราวกับสื่อการจําแสดงนิทรรศการให้สอดคล้องต่อเนื่องไปจนจบเรื่องราวการจําแสดง และนำมาจัดเป็น โมเดลตัวอย่างสำหรับกลุ่มชาวบ้าน ได้ร่วมวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเพิ่มทักษะเรื่องการออกแบบนิทรรศการแก่กลุ่มชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ²⁹

²⁸ ชานนท์ วาสิงหน เรื่อง “โครงการศึกษาและออกแบบปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ผู้การเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติระดับสากล” วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณลาดกระบัง 2549.

²⁹ ปิยพงษ์ วิจารย์ เรื่อง “การเสนอแนวทางการออกแบบนิทรรศการ เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนองขาว สำหรับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล 2548.

2.4. กรอบแนวคิดการศึกษา

ตัวแปรอิสระ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved